

УДК 316.613.434:796.332.073

Особливості агресії футбольних вболівальників

Яновська Ю.Е.

У статті розглянуто особливості агресії футбольних вболівальників. Визначено, що відвідувачі футбольних змагань значуще відрізняються від чоловіків, що не вболівають за футбол за показниками фізичної та непрямой агресії, роздратованості, почуття провини та толерантності. Серед відвідувачів футбольних змагань виокремлюються групи фанатів та хуліганів, які мають найвищі показники за індексами агресивності та ворожості. Особистість відвідувачів футбольних змагань характеризується наявністю таких структурних елементів як «опортунізм» «застій афекту» та «азартність», що дають можливість легітимному виходу агресивності та ворожості при перегляді футбольних матчів.

Ключові слова: агресія, футбольні вболівальники, футбольні хулігани, фанати.

В статье рассмотрены особенности агрессии футбольных болельщиков. Показано, что посетители футбольных соревнований значимо отличаются от мужчин, которые не болеют за футбол по показателям физической и непрямой агрессии, раздраженности, чувства вины и толерантности. Среди посетителей футбольных соревнований выделяются группы фанатов и хулиганов, имеющие наивысшие показатели индексов агрессивности и враждебности. Личность посетителей футбольных соревнований характеризуется наличием таких структурных элементов как «оппортунизм», «застой аффекта» и «азартность», что дает возможность легитимному выходу агрессивности и враждебности при просмотре футбольных матчей.

Ключевые слова: агрессия, футбольные болельщики, футбольные хулиганы, фанаты.

The features of soccer fans conduct are considered in the article. It was shown that those visiting soccer competitions differ greatly from men, who are not football fans on the indexes of physical and indirect aggression, crossness, sense of guilt and tolerance. The groups of fanaticists and hooligans who have the greatest indexes of aggressiveness and hostility were found out between the visitors of soccer competitions. Personality of soccer competitions visitors is characterized with the presence of such structural elements as «opportunism» «stagnation of affect» that «recklessness», that enable the legitimate output of aggressiveness and hostility at the revision of soccer match.

Keywords: aggression, soccer fans, soccer hooligans, fanaticists.

Вивчення соціально-психологічних особливостей людей, що відвідують футбольні змагання є одним з актуальних завдань сучасної психології. Адже сьогодні спостерігається збільшення проявів агресивної поведінки футбольних вболівальників, як на стадіоні, так і за його межами. Зростання футбольного хуліганства створює серйозні погрози громадському порядку і вимагає вивчення механізмів та проявів цього соціально-психологічного феномену з метою запобігання і мінімізації негативних соціальних наслідків.

Існують різні підходи до розуміння футбольного насильства та агресії. Так, Дж. Кларк та С. Халл вважають, що агресія футбольних хуліганів є специфічною формою вирішення життєвих конфліктів цих людей та не є притаманною іншим групам вболівальників. Аналізуючи розвиток футбольного хуліганства, Кларк та Халл підкреслюють, що кожне покоління фанів успадковує від попередніх певні форми підтримки команди, основною рисою яких є особиста перемога та перемога однієї з конфронтуючих сторін як захоплення території супротивника (сектора стадіону, де перебувають фанати іншого клубу) [6].

П.Марш дійшов висновку про те, що футбольне насильство є за своєю суттю високо ритуалізованою поведінкою, яка приносить менше фізичної шкоди, ніж це може здаватися. Футбол як вид спорту, що регулюється правилами, які виключають насильство, з'явився лише наприкінці XIX ст., до цього гра була вкрай агресивною та призводила до масових бійок [8]. З впровадженням правил, на думку П.Марша, насильство та агресія були витиснуті з футбольного поля та перетворились на безладдя та бійки на трибунах футбольних стадіонів. Марш стверджує, що безладдя, пов'язані з футболом, фактично високо організована групова поведінка, яка регулюється негласними нормами. Така поведінка передбачає демонстрацію мужності через ритуальну агресію, дозволяючи проводити гру, тобто безпосередньо футбольний матч, у відносній безпеці. Футбольне хуліганство допомагає чоловікам з невеликими перспективами успіху в школі, коледжі, університеті або на роботі досягти відчуття власної значущості в середовищі однолітків. Відвідувачі футбольних стадіонів в такій ситуації стають альтернативним суспільством, а футбольне хуліганство – альтернативною кар'єрою [8].

Дж. Вільямс та представники лестерської школи вважають, що підґрунтям футбольного хуліганства є відсутність інтеріоризації норм цивілізованої поведінки у індивідів, більшість з яких займає певну позицію в соціальній ієрархії – робітничий клас. Поведінка чоловіків цього класу детермінується цінностями мужності та агресії [5].

Г.Армсторонг та Р.Харріс стверджують, що насильство не є основною та центральною практикою футбольних хуліганів, що в їх середовищі зустрічаються представники не лише робітничого класу, але й середнього та це представництво приблизно дорівнює одне одному. Дослідження, проведені Армсторнгом та Харріс, показали, що «насильство шеффілдських футбольних хуліганів не є белетристикою, вигаданою поліцією. Коли це відбувається, воно є реальним та не може бути пояснено ритуальною агресією» [4, с.427-458].

Х. Фонтана відзначає, що є пряма залежність між насильством на футбольних матчах та футбольним матчем як таким, тобто рішення рефері, наприклад, можуть спровокувати та підсилити нервову та психічну напругу серед вболівальників, що може призвести до агресії [7].

Отже в дослідженнях зарубіжних авторів представлено різноманітні точки зору щодо причин та проявів футбольного насильства та агресії. У вітчизняних публікаціях дана проблематика не знайшла широкого розповсюдження, мало не єдиною є книга В.Алмашина про фанатів і хуліганів київського ФК«Динамо» [1].

Метою нашого дослідження є визначення особливостей агресії футбольних вболівальників, фанатів та хуліганів.

В дослідженні було використано наступні методи і методики: метод спостереження для виявлення особливостей поведінки та взаємовідносин в середовищі футбольних вболівальників, фанатів та хуліганів; для визначення потреби в емоційних переживаннях методика «Потреба в пошуках відчуттів» М. Цукерман [2]; для вивчення ставлення до оточуючих та соціальних установок відвідувачів футбольних змагань - методика вивчення толерантності Г. У. Солдатової [3]; методика діагностики показників та форм агресії А. Басса і А. Дарки для виявлення ступеня виразності та проявів агресії футбольних вболівальників, фанатів і хуліганів [2]; метод анкетування для розподілу відвідувачів футбольних змагань за ступенем утягнутості до процесу вболівання; статистичні методи обробки даних: порівняння за допомогою описових статистик та статистичних критеріїв (критерій Крускала-Уолліса), факторний аналіз. Було використано аналіз за методом головних компонент та Варімакс обернення з нормалізацією Кайзера (обернення зійшлося за 5 ітерацій)

В дослідженні приймали участь 100 чоловік у віці 18-26 років, що були розподілені на п'ять груп: контрольна група - чоловіки які не вболівають за футбол, всього 20 чоловік та 4 експериментальних групи; ситуативні вболівальники, всього 20 чоловік; любителі футболу, всього 20 чоловік; фанати футболу, що належать до угруповання «Ultras» всього 20 чоловік; футбольні хулігани, всього 20 чоловік. Розподіл на групи здійснювався за результатами анкетування та спостереженням за поведінкою чоловіків.

В результаті дослідження агресії футбольних вболівальників було визначено наступне. Найнижчі показники фізичної агресії у групи людей, які не вболівають за футбол. Найвищі показники у двох групах: футбольні фанати та хулігани - 83,05. Показник фізичної агресії у любителів футболу - 73,15, у ситуативних глядачів - 66,55. Високі показники фізичної агресії у футбольних хуліганів та футбольних фанатів підтверджуються даними спостереження за їхньою поведінкою. Адже ці групи вболівальників постійно втягнуті в масові бійки за команду. Люди, що не вболівають за футбол мають найнижчий показник фізичної агресії, тобто для цієї групи не притаманно використання фізичної сили для вирішення проблемних ситуацій.

Найвищі показники вербальної агресії у футбольних фанатів, що може бути обумовлене тим, що для фанів притаманна словесна підтримка своєї команди: вони викрикують речовки та інші тексти для підтримки. Нижчий показник вербальної агресії у футбольних хуліганів. Оскільки в цій групі найвищі показники серед досліджуваних груп за фізичною агресією, то ця група орієнтована, вперш за все, на використання фізичної сили, ніж словесних образ фанатів супротивників.

Розподіл непрямої агресії свідчить про те, що фанатам притаманний прояв непрямого типу агресії, наприклад в формах різноманітних висловів та речівок, які вони викрикують на стадіоні в підтримку своєї команди. Хулігани, чий рівень непрямої агресії дещо нижчий, менш використовують непряму агресію, ніж фанати, але більш ніж ситуативні (чий рівень дорівнює 64,45) та чоловіки, які не вболівають. Найнижчий показник непрямої агресії у любителів футболу.

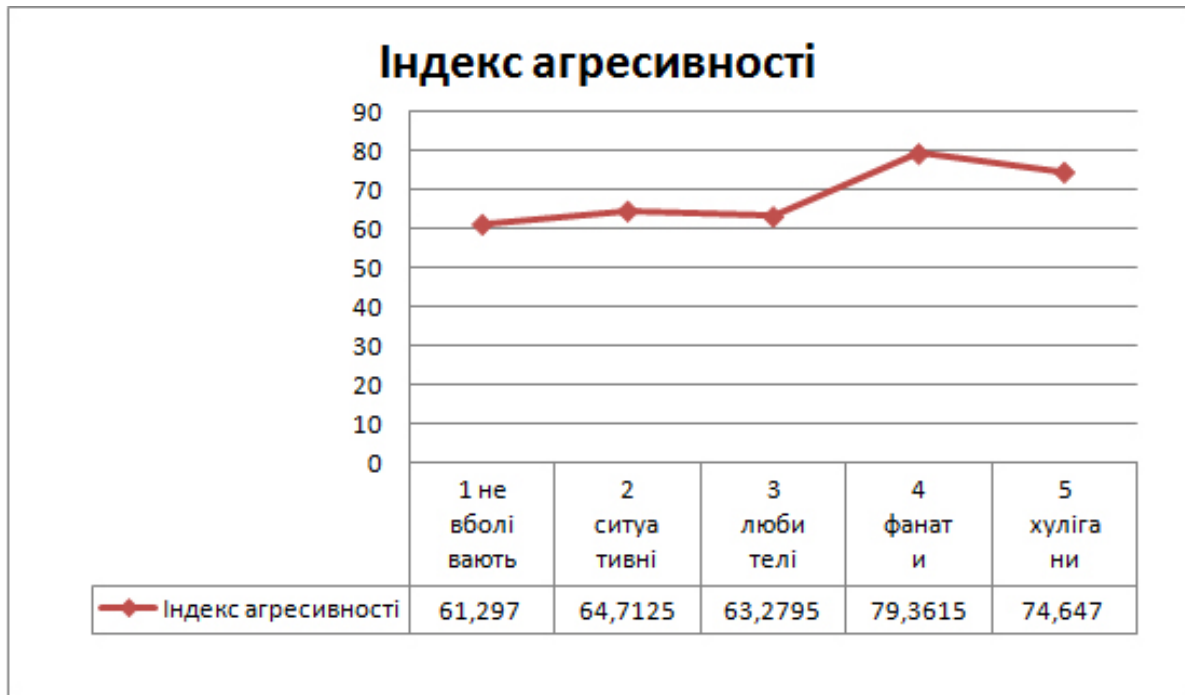
Найвищі показники негативізму у групі фанатів футболу (рівень негативізму 67,5) та у футбольних хуліганів (рівень негативізму 67) - вони більш за всі групи проявляють опозиційну поведінку. Це зумовлено проявом активних дій проти законів, правил поведінки на стадіоні та за його межами. Показник негативізму у любителів футболу нижчий за всі (показник негативізму 57) - вони не проявляють негативізму до правил та норм, вони тільки вболівають та спостерігають за грою. Ситуативні вболівальники та люди, які не вболівають, мають однаковий рівень негативізму - 61. Негативізм їм притаманний під час перегляду матчів, коли дії рефері, на їх погляд, не є вірними. Найнижчий показник негативізму у любителів футболу, найвищий показник у футбольних хуліганів та фанатів.

Найвищий рівень роздратування у фанатів (він дорівнює 63,9) та хуліганів (63,0), вони легше та скоріше збуджуються та починають грубіянити. Найменший рівень роздратування у любителів та у людей, які не вболівають (рівень роздратування 45), вони найменш піддатливі до роздратування та різкості за наявності дратівливої особи.

Показник підозрливості у фанатів найвищий серед усіх груп, далі хулігани та ситуативні вболівальники. Підозри, які обурюють дані групи, перш за все, пов'язані зі знанням про наявність групи вболівальників за команду супротивників. Футбольні хулігани менш схильні до підозри, але також їх показник високий. Це може бути пов'язано з тим, що вони напевне знають, хто буде проти них.

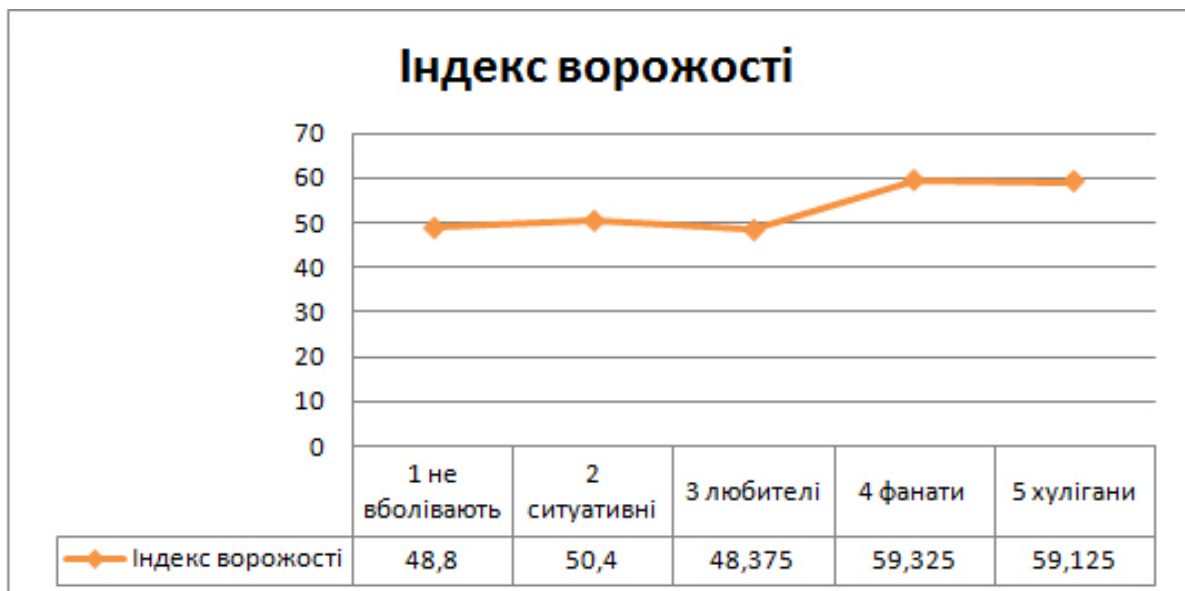
Найбільш образливі футбольні хулігани, вони проявляють ненависть до інших футбольних хуліганів, яка зумовлена почуттям гніву до всіх інших, хто не вболіває за їх команду. Фанати менш образливі, це зумовлено меншим проявом заздрості до оточуючих та невдоволеністю невідесними стражданнями.

Почуття провини більш притаманне футбольним фанатам, вони розуміють, що поведуться не завжди гідно. Хулігани також розуміють, що роблять не гідно та безсоромно. В групах як любителів футболу, ситуативних глядачів та людей, які не вболівають за футбол показник почуття провини нижчий, і, як ми розуміємо, скоріш за все, пов'язаний не з футбольними пристрастями.

Графік 1. Індекс агресивності відвідувачів футбольних змагань

Індекс агресивності це - сумарний показник фізичної, вербальної та непрямой агресії. Найбільший показник індексу агресивності у футбольних фанатів (показник дорівнює 79,36). Прояв агресії на стадіоні та за його межами, прояв агресії у різних містах країни, направленість агресії на всіх, хто не підтримує їх – складові, що призвели до такого високого показника індексу агресії фанатів. Трохи нижчий показник індексу агресивності у футбольних хуліганів (він дорівнює 74,65) – їх агресивність має ціленаправлений характер, проти хуліганів суперника на футбольному полі. За межі цієї суперечки вона не виходить, тому показник трохи менший. Майже однаковий показник індексу агресивності у ситуативних глядачів та у любителів футболу (показник любителів - 63,27, показник ситуативних глядачів – 64, 71). Середній рівень індексу агресивності зумовлений оточуючим агресивним натовпом серед людей та вплив футболу на життя цих людей. Найнижчий показник індексу агресивності у людей, які не вболівають за футбол, він трохи нижчий за показники любителів та ситуативних глядачів, що зумовлено виключенням футболу з їх життя.

Графік 2. Індекс ворожості відвідувачів футбольних змагань

Найбільший показник індексу ворожості у футбольних фанатів та хуліганів (показник ворожості у фанатів – 59, 32, у хуліганів - 59,12) це зумовлено чіткістю розмежування на своїх та чужих, та сильний захист своїх інтересів та переконань. Ворожість буде проявлятися, коли ці переконання хтось потривожить або задасть шкоди людині з угруповання. Нижчі показники ворожості у ситуативних вболівальників, любителів та людей, які не вболівають. Показники рівня ворожості представлені на графіку 2.

За результатами дослідження індексу толерантності було виявлено, що найвищий показник

толерантності у тих людей, які не вболівають за футбол (показник дорівнює 76,75). Трохи нижчі показники толерантності у ситуативних вболівальників (показник дорівнює – 75,6) та у любителів футболу (показник дорівнює – 70,35). У фанатів індекс толерантності дорівнює 62,1 та найнижчий показник у футбольних хуліганів – 59,95. Отже, чим більше люди утягнуті до футбольного вболівання, тим нижчий рівень толерантності у них. Для хуліганів та фанатів відношення до інших рас інтолерантне, тому що багато матчів їх улюбленої команди проводяться в інших країнах, тобто протистояння з іншою расою. Найвища толерантність у людей найменш зацікавлених футболом - не виникає потреби конфліктувати з іншими із-за розбіжностей у поглядах на перебіг футбольного матчу.

Всі показники за методикою «Пошук відчуттів» в групах досліджуваних, що пов'язані з футболом значно вище середніх значень. При цьому найвищі показники в групах хуліганів та любителів футболу. Не зважаючи на рівні значення за методикою в групах хуліганів та любителів футболу, треба відзначити змістовну різницю відчуттів, яких шукають члени кожної з груп. Для групи хуліганів відчуття, які можна отримати від матчу пов'язані з бійками, що відбудеться в ході матчу та після нього. Щодо любителів футболу, то для них красива гра – це найбільші очікувані враження. Вони йдуть на матчі, щоб отримати задоволення від гри.

В результаті аналізу показників опитувальників та їхньої факторізації було виділено 3 незалежні чинника. Найбільш значущим є уніполярний фактор (сумарна вага 2,863, процент пояснювальної дисперсії 28,633%), який можна визначити як фактор «Опортунізм». До нього ввійшли наступні характеристики:

- Негативізм (0,75)
- Непряма агресія (0,74)
- Роздратованість (0,58)
- Вербальна агресія (0,42)
- Фізична агресія (0,42)

Всі характеристики, що ввійшли до цього фактору позначають такий стиль поведінки, який обумовлює прагнення збільшити вплив за всяку ціну (використовуючи різні форми агресії) та може припускати використання будь-якої можливості для збільшення впливу щораз, коли така можливість виникає. Також цей фактор визначає тенденцію відвідувачів футбольних матчів, що полягає в прагненні досягти часткової вигоди (доказати, що їх команда - найкраща) замість того, щоб завоювати довіру та повагу людей, які не є футбольними вболівальниками.

Наступним за значенням є уніполярний фактор (сумарна вага 1,246, процент пояснювальної дисперсії 12,460%), який можна визначити як фактор «Застій афекту». До нього ввійшли наступні характеристики:

- Образа (0,83)
- Фізична агресія (0,58)
- Вербальна агресія (0,55)
- Роздратованість (0,40)
- Інтолерантність (0,27)

Всі характеристики, що увійшли до цього фактору визначають таку поведінку футбольних вболівальників, яка зумовлена образами за програші своєї команди та на її ігроків, що недостатньо вдало грають у чемпіонатах, ревнощами щодо перемог інших команд. Можливі агресивні фізичні та вербальні реакції, роздратованість, що пояснюється самими вболівальниками як захисні та вимушені дії у відповідь на ворожість вболівальників команди-суперників. Також цей фактор характеризується інтолерантним відношенням до вболівальників команди-суперників.

Наступним за значенням є біполярний фактор (сумарна вага 1,107, процент пояснювальної дисперсії 11,073%), який можна визначити як фактор «Азартність». До нього ввійшли наступні характеристики:

- Пошук відчуттів (0,7)
- Толерантність (0,7)
- Непряма агресія (-0,26)
- Роздратованість (-0,24)

Цей фактор ввібрав у себе такі характеристики, що позначають стиль поведінки, який обумовлений гарячою захопленістю вболівальників грою улюбленої команди. При цьому азарт, який охоплює вболівальників робить їх більш терплячими (хоч би на словах) до вболівальників команди-супротивника. Також цей фактор пов'язується з проявом захопленості, наснаги, ентузіазму. Для футбольних вболівальників, перш за все, це - пошук відчуттів, що дає красива, гарна гра любимої команди.

За всіма досліджуваними показниками було визначено значущі розбіжності між відвідувачами футбольних змагань та чоловіками, які не вболівають за футбол. Було виявлено значущі розбіжності за показниками «толерантності». Толерантність чоловіків, які не вболівають за футбол значуща вище, ніж цей показник в чотирьох групах чоловіків, що відвідують футбольні змагання. Рівень значущості $p < 0,0001$.

Також було виявлено значущі розбіжності за показниками типів агресії: за показником фізична агресія: характеристики всіх, хто вболіває за футбол значуще вище, ніж у чоловіків, які не вболівають за футбол $p < 0,0001$. За непрямою агресією ($p < 0,001$), роздратованістю ($p < 0,007$) та почуттям провини ($p < 0,008$) показники тих, хто вболіває за футбол також значуще вищі, ніж у чоловіків, які не вболівають за футбол. Крім того було виявлено значущі розбіжності за індексом агресивності. Нами було визначено,

що агресивність тих хто вболіває за футбол значуще вище, ніж у чоловіків, які не вболівають за футбол ($p < 0,0001$). Отже, існують розбіжності між тими хто вболіває за футбол і чоловіками, які не переймаються футболом. Психологічні характеристики вболівальників включають такі показники як агресивність та інтолерантність.

В результаті дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Серед відвідувачів футбольних матчів виокремлюють групи вболівальників, фанатів та хуліганів за характеристиками їхньої поведінки. «Вболівальники» - це ті відвідувачі, поведінку яких можна охарактеризувати як індивідуальну, зорієнтовану на реалізацію персональної зацікавленості в спостереженні гри. До «фанатів» відносять відвідувачів схильних до групових форм поведінки в межах та за межами стадіону та ототожнюючи себе з конкретною футбольною командою. Фанатичний рух пов'язаний з футболом та представляє організоване товариство активних уболівальників. Існують певні критерії віднесення уболівальника до фанатів: активні відвідини домашніх матчів команди, щорічне здійснення декількох виїздів в інші міста, знання і ухвалення субкультури футбольних фанатів. Серед футбольних фанатів виокремлюють групу хуліганів, які порушують громадський порядок, пов'язують свої дії з футбольними пристрастями та здійснюють злочини до або після футбольних матчів, а також в місцях великих скупчень футбольних уболівальників.

2. Відвідувачі футбольних змагань значуще відрізняються від чоловіків, що не вболівають за футбол за показниками фізичної та непрямой агресії, роздратованості, почуття провини та толерантності. Серед відвідувачів футбольних змагань виокремлюються групи фанатів та хуліганів, які мають найвищі показники за індексами агресивності та ворожості.

3. Потяг до пошуку відчуттів в групах досліджуваних, що вболівають за футбол значно вище середніх значень. При цьому найвищі показники було виявлено в групах хуліганів.

4. Визначено, що особистість відвідувачів футбольних змагань характеризується наявністю таких структурних елементів як «опортунізм» «застій афекту» та «азартність», що дають можливість легітимному виходу агресивності та ворожості при перегляді футбольного матчу.

Перспективою подальшого дослідження може бути вивчення психологічних механізмів та факторної обумовленості спортивного вболівання та прогнозування ситуації відносно розвитку цього процесу.

Література

1. Алмашин В. Don't stop. Вболівальники-фанати-хулігани. Історія руху прихильників ФК «Динамо» Київ у спогадах очевидців. / В. Алмашин. – К.: Нора-друк, 2006. – 104с.

2. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика, методики и тесты/ Райгородский Д.Я./ Самара: «Бахрах-М», 2001.- 672с.

3. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А. Психодиагностика толерантности личности / Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А. - М.: Смысл, 2008.-172с.

4. Armstrong G. Harris R. Football hooligans: Theory and evidence / G.Armstrong, R.Harris // Sociological Review. -№39(3), 1991. – С. 427-458

5. Dunning E., Murphy P., Williams J. Casuals, terrace crews and fighting firms: Towards a sociological explanation of football hooligan behaviour / E. Dunning, P. Murphy, J. Williams - The Anthropology of Violence. Oxford: Blackwell. 1986. – 205с.

6. Hall S., Clarke J., Critcher C., Jefferson T., Roberts B. Policing the Crisis / S. Hall, J. Clarke, C. Critcher, T. Jefferson, B. Roberts - London: Macmillan. 1978. – 237с.

7. Marsh P., Fox K., Carnibella G., McCann J., Marsh J.: Football Violence in Europe / P.Marsh, K.Fox, G.Carnibella, J. McCann, J.Marsh - http://www.sirc.org/publik/football_violence.html

8. Marsh P. Social order on the British soccer terraces / P. Marsh // International Social Science Journal, №2, 1982. – С. 257-266